

gard de Maupertuis sur les Lapons, entre son désir d'impressionner son public mondain et une approche plus scientifique, ethnographique. Alors que Pekonen a su donner une cohérence à ce qui nous reste des mesures de la température effectuées pendant le voyage, Vasak analyse les moyens rhétoriques mobilisés par Maupertuis pour exprimer le froid extrême. Dans une étude suggestive, elle fait éclore par fines touches une subjectivité, la « figure » de Maupertuis, homme d'action, de lettres et de science, mais aussi poète sensible, avec un grain de douce folie ne le rendant que plus séduisant.

Je ne suis pas convaincue de la nécessité de republier aujourd'hui les textes de Maupertuis, dont trois sont facilement accessibles en ligne, en version complète non amputée des parties techniques. Le choix de ne pas republier les calculs pose la question du public visé par le livre. S'il s'adresse aux historiens des sciences et aux scientifiques, ils préféreront lire le texte complet (analyse comprise), s'il vise un public plus large, il n'est pas sûr que les textes soient immédiatement compréhensibles, sans annotation plus poussée. Dans son ensemble, l'ouvrage possède toutefois une double originalité en proposant un regard à la fois scientifique et littéraire sur ces textes, puis il ouvre des perspectives en abordant les effets de l'expédition sur la Suède (et un peu la Finlande). Ce dernier aspect pourrait être développé et approfondi en examinant la réception que l'expédition a eue dans le grand public. Qu'est-ce que les habitants des contrées nordiques, et en particulier de la Suède où le journalisme se développait alors, ont su des aventures des Français et de leur entreprise scientifique ? En quels termes les gazettes en ont-elles rendu compte, ainsi que des interminables rebondissements et controverses auxquels les résultats de la mission ont donné lieu ? Autant de questions que ce livre stimulant suscite.

Jeanne Peiffer

Geir Pollen, *Armfeldts armé: historien om en katastrofe* (Oslo: Gyldendal, 2014). 362 pp.

Historikere har vanligvis et mindre vennlig forhold til skjønnlitterære forfattere som skriver historie, ofte med rette. Men her som ellers i livet er det dumt å være doktrinær. Hvert tilfelle bør bedømmes for seg. Så kan vi saktens finne mønstre som vi mer eller mindre misliker, slik som å krysse grensene mellom fakta og fiksjon på en uryddig måte. Men vi må ikke glemme to ting: Den ene er at interessen for historie er allmenn – historien tilhører alle. Den andre er at noen forfattere yter bidrag til å forstå historien. Aller fremst av disse var Henrik Wergeland, som hadde en visjonær historisk intuisjon. Han foregrev venstretolkningen av norsk historie som Ernst Sars, Halvdan Koht og Kåre Lunden ble de fremste eksponentene for i over 150 år etter Wergelands død.

Det finnes flere måter forfattere kan skrive historie på. Wergeland var en dikter med sans for eksakte historiske data, som han kommenterte i verbale lynglimt. Sigrid Undset var den andre store dikterhistorikeren i norsk litteratur. Hun skrev fiksjon gjennomlyst av middelalderkunnskap, men historiske skikkelser ble gitt periferer biroller langt ute i kulissene. Geir Pollen har skrevet en bok som skiller seg lite ut fra måten en historiker med fortellerevne ville ha gjort det. Kanskje, for jeg vet ikke om noen norsk historiker som har skrevet en bok med et så dramatisk plott. Men Pollen er langt fra tøylesløs i sin evne til å rive leseren med. Han er gjennomgående nøktern og bruker solide kunnskaper om tiden og samfunnet med klok dømmekraft. Det som bidrar til å drive fram historien er at Pollen holder seg til temaet – den katastrofale utviklingen i kjølvannet av krigen – uten å la seg friste til ordrike digresjoner.

I min ungdom avskaffet det svenske sosialdemokratiet langt på vei svensk historie før 1900-tallet i skolen – det var ikke relevant for det humane svenske folkhemmet, som ikke ville krumme et hår på noens hode. En liknende

tendens gjorde seg gjeldende i nabolandene. Vi dyrket den nordiske idyllen, slik vi opplevde den i nåtiden: Det mørke i nordisk historie ble fortrenget og fortidd. Da Berlin-muren falt, forkynte noen at dette markerte historiens slutt – nå gikk vi inn i det vestlige demokratiets tusenårsrike. Men den vestlige prektigheten gikk ned i dragsuget av Irak-krigen.

Svenskene gjenoppdaget sin stormakstid – den er relevant for Carl Bildts Sverige. Også enkelte yngre danske historikere har fått øynene opp for at deres land ikke var så yndig som de var blitt opplært til å tro. Og noen nordmenn har fått et fornyet innblikk i hvor lite Norge tallet i den europeiske konserten, landet var en brikke i den dansk-svenske rivaliseringen. Armfeldts felttog er i fortettet form historien om denne norske avmakten der en nådeløs vinter utgjorde den forskjellen som nordmennene selv ikke maktet å få til.

Pollen starter fortellingen med resultatet av vinterkulden: ihjelfrosne svenske soldater på fjellet mellom Trøndelag og Jemtland i januar 1719. Men enda mer enn Kong Vinter er det øverstkommanderende for den svenske invasjonæren, generalløytnant Carl Gustaf Armfeldt, som er hovedpersonen. Han legemliggjør den svenske stormakstiden, født i Ingermanland, av baltisk adel på morssiden og jemtlandsk bondeætt på farssiden. Det ble et strevsomt liv i felttog og kamp, like mye med alle slags økonomiske og forsyningsmessige problemer som med Sveriges herskare av selvpåførte fiender. Men svenskene var alt på 1600- og 1700-tallet flinke til å organisere – her rykker krigsråd Johan Henrik Frisenheim inn på Pollens scene, den utrettelige organisatoren av forsyninger fra et utarmet bondesamfunn til en hær på 10 000 mann og 7 000 hester. Det Frisenheim ikke skaffet, tok okkupanthæren fra tusener bønder og noen kakser i Trøndelag.

På dansk-norsk side var generalmajor Vincents Budde sjef for de dårlige tidene, født praktisk talt på grensevakt i Halden av dansk adel. Han hadde 6 000 soldater til dis-

posisjon. Et regiment fra Trøndelag hadde kriget i Nord-Tyskland, men i hjemtraktene var forsvarsstrategien unnvikende. De dansk-norske militære turte ikke ta opp kampen mot svenskene og overlot mesteparten av landsbygda til dem. Det synes som Armfeldt ble smittet av den dansk-norske forsiktigheten, han lot være å angripe Trondheim, men nøyde seg med å ete bøndene til armod.

Pollens fremste fortjeneste er å få så godt fram hvor fryktelige forholdene var i Trondheim, etter hvert som de trønderske soldatene i tusenvis ble trukket inn i byen. De bodde som sild i tønne, med dårlige klær, elendig mat, og katastrofale sanitære forhold. Dette var typisk for mangelen på evne til å sørge for levelige livsvilkår for norske soldater på 1700-tallet. Hver hærsmaling i Norge endte i galopperende tyfus og tusener døde. I løpet av noen få vintermåneder døde en tredjedel av de 4 700 soldatene som var trengt sammen i Trondheim. En femtedel av de 5 000 innbyggerne i byen strøk med i samme tidsrom.

Pollen prøver å spore opp omfanget av overdødeligheten på landsbygda, og han leverer tilstrekkelig med tall til rikelig dekning for den forsiktige formuleringen: "Indirekte tok krigen livet av flere mennesker i Trondhjems amt enn de 3 000 soldatene Sverige mistet i Tydalsfjellene". Hvis vi ganger med to, er vi vel nær det rette forholdstallet (ti prosent av innbyggerne i Trøndelag). Dessuten døde over tusen svensker under invasjonen i Trøndelag før tilbaketoget. Så summa summarium dreide det seg nok om cirka 10 000 dødsoffer, rundt 4 000 svenske og 6 000 norske. Og det i en landsdel som i 1657–1660 hadde opplevd en katastrofe under Karl Gustav-krigene: I tillegg til de som døde, ble langt over tusen unge menn ført bort til svensk krigstjeneste på kontinentet, for aldri å komme hjem. Den nordiske idyllen var ikke oppfunnet ennå, i hvert fall ikke i virkeligheten.

Øystein Rian